

DOI: 10.46299/ISG.2023.MONO.ECON.1.2.1

2.1 Методики аналізу фінансового стану підприємства

У ході посилення процесів економічної глобалізації успішне функціонування підприємств значною мірою залежить не тільки від рівня фінансового стану, але і від рівня його стійкості [51]. Тільки в умовах використання обох показників підприємство здатне генерувати чинники позитивних кількісних і якісних змін для нормального функціонування в теперішній час і зростання виробничого потенціалу в майбутньому. Тому на нинішньому етапі ринкових реформ забезпечення фінансової стійкості підприємств є одним з пріоритетних проблем фінансового менеджменту [52]. У цих умовах актуальності набувають дослідження методологічних питань означення фінансової стійкості підприємства та його моніторинг, забезпечення фінансової стійкості економічних суб'єктів та розробка аналітичних засобів і інструментів її оцінки [53].

Теоретичні аспекти дослідження фінансової стійкості підприємства ґрунтуються на розробках відомих шкіл аналізу фінансової звітності. Так, представники школи емпіричного прагматизму виділяють питання управління оборотними засобами, власним капіталом та кредиторською заборгованістю. У школі статистичного фінансового аналізу акцентовано увагу на ідентифікації коефіцієнтів бухгалтерської звітності за допомогою статистичних методів. Теоретичні розробки школи мультиваріантного аналізу ґрунтуються на визначенні структури зв'язку часткових показників фінансової звітності їх узагальнюючими показниками ефективності виробничої і фінансової діяльності. Представники школи стратегічного аспекту (Е. Альтман, У. Бівер, Р. Таффлер, Г. Тішоу, Ж. Конан, М. Голдер) дають перевагу перспективному аналізу порівняно з ретроспективним.

Наукові праці сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених [53] дають підставу вважати процес формування умов забезпечення фінансової стійкості підприємства важливою економічною проблемою, вирішення якої потребує удосконалення та розроблення сучасного методичного забезпечення та її застосування в процесі

управління за допомогою відповідного аналітичного апарату оцінки фінансового стану, його фінансової стійкості та його прогнозування.

У сучасній економічній літературі не існує єдиного методологічного підходу до поняття «фінансова стійкість» [51]. Так, у багатьох наукових працях з питань фінансового аналізу це питання розглядається в узькому значенні як один з показників фінансового стану підприємства, якій характеризує «стан активів підприємства, що гарантує постійну платоспроможність», або «такий стан підприємства, коли обсяг його майна (активів) достатній для погашення зобов'язань, тобто підприємство є платоспроможним», або «стан і структуру активів організації, їх забезпеченість джерелами» [53].

У сучасному періоді розвитку економіки система фінансових відносин суттєво змінилась. Палітра фінансових відносин, які впливають із сьогоденних реалій та впливають на грошові потоки фінансових ресурсів підприємств, суттєво розширилася: підприємство вступає у фінансові відносини з інвесторами, акціонерами, власниками; з постачальниками і покупцями з приводу форм, способів і строків розрахунків, а також способів забезпечення виконання зобов'язань, таких як сплата неустойки або передача застави; з фінансовими та кредитними інститутами та іншими підприємствами з приводу залучення та розміщення вільних грошових коштів, а також одержання і погашення кредитів, страхових платежів і страхових відшкодувань, платежів у недержавні пенсійні фонди тощо; з державою – при сплаті податків і зборів у бюджетну систему і відрахувань у позабюджетні фонди; з державою – при фінансуванні з бюджету на цілі, передбачені чинним законодавством тощо.

Крім того, в умовах ринку з'являються і принципово нові групи фінансових відносин, пов'язані з неспроможністю або банкрутством підприємств, які виникають у зв'язку з припиненням його поточних платежів, а також ті, що виникають при злитті, поглинанні і розподілі підприємств або корпорацій.

Усі перераховані фінансові відносини виникають у процесі формування, розподілу, перерозподілу і використання капіталу, доходів, фондів, резервів та інших грошових джерел коштів підприємства, тобто фінансових ресурсів. Саме ця сукупність фінансових відносин підприємства і визначає його фінансову стійкість.

Приведені вище міркування дозволяють вважати більш зваженою позицію тих авторів, які визначають фінансову стійкість як результат взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства. Так, суть поняття «фінансова стійкість» може трактуватися як відповідність розміщення фінансових ресурсів підприємства критеріям позитивної характеристики фінансового стану. У той же час фінансова стійкість вважається здійсненою, якщо стан фінансових ресурсів, їх розподіл і використання забезпечує розвиток підприємства на основі зростання прибутку і капіталу при збереженні платоспроможності і кредитоспроможності в умовах «допустимого рівня ризику». З іншого боку, стійким вважається такий стан підприємства, при якому забезпечується стабільна фінансова діяльність, постійне перевищення доходів над витратами, безперервний процес виробництва і реалізації продукції, розширення та оновлення виробництва.

Підсумовуючи різні підходи до визначення змісту поняття «фінансова стійкість», можемо зробити висновок, що це є узагальнююча якісна або кількісна характеристика фінансового стану підприємства, що відображає тенденції зміни фінансових відносин на підприємстві під впливом різноманітних внутрішніх та зовнішніх чинників. Тому термін «стабільність» відносно характеристики фінансового стану підприємств є ознакою сталості, тобто постійності, руху як динамічного процесу, що має певну швидкість (темп). Стійкість фінансового стану забезпечується всією виробничо-господарською діяльністю підприємства. Тому в цьому понятті відображається не тільки стан фінансових ресурсів, а й ефективність їх використання.

В силу того, що існують різні підходи до трактування сутності фінансової стійкості підприємства, то відсутній і єдиний підхід відносно показників цього поняття [51]. В економічній літературі пропонуються багато різних коефіцієнтів оцінки фінансової стійкості як показника фінансового стану підприємства, але мало звертають уваги до динаміки фінансового стану. Найчастіше як показники фінансової стійкості називаються платоспроможність, ліквідність, фінансова незалежність або фінансова автономія. Деякі автори, наприклад Ю.С. Цал-Цалко [53], пропонують застосувати цілу низку коефіцієнтів – всього 18. Основні з них: маневреність власного капіталу, коефіцієнт фінансової залежності, коефіцієнт

концентрації залученого капіталу, коефіцієнт залучених джерел у необоротних активах, коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів, коефіцієнт довгострокових зобов'язань, коефіцієнт поточних зобов'язань, коефіцієнт співвідношення залученого і власного капіталу, коефіцієнт забезпечення власними коштами, коефіцієнт фінансової стабільності, коефіцієнт фінансового левериджу (механізм управління формуванням прибутку підприємства), коефіцієнт забезпечення запасів робочим капіталом, коефіцієнт забезпеченості оборотних активів робочим капіталом та ін. М.Д. Білик [53] рекомендує оцінювати фінансову стійкість підприємства за такими сімома показниками: фінансова автономія, фінансова залежність, фінансовий ризик, маневреність власного капіталу, структура покриття довгострокових вкладень, довгострокове залучення коштів, фінансова незалежність капіталізованих джерел. Г. Ілясов [53] для оцінки фінансової стійкості підприємства пропонує використати два показники: відношення власного капіталу до всіх пасивів та відношення власного капіталу до позиченого капіталу.

Значна кількість показників, яка застосовується для оцінки стійкості фінансового стану, а також самого фінансового стану, позбавляють системності і упорядкованості процедуру діагностики фінансового стану підприємства і встановлення причин його негативної динаміки. На сучасному етапі розвитку економіки України кожне відомство застосовує свої показники для оцінки фінансового стану підприємств, що належать до сфери його підпорядкування. При цьому використані показники не завжди достатньо повно характеризують фінансовий стан підприємства, що перешкоджає виявлення істинних причин нестійкості фінансового стану підприємства і прийняттю адекватних управлінських рішень. Л.М. Шабліста [51] приводе приклад некоректності, яка виникає завдяки такої ситуації. Так, у Мінпромполітики України на основі оцінки фінансового стану підприємств суднобудівної промисловості за 9 місяців 2015 р. порівняно з аналогічним періодом 2016 р. за окремими показниками фінансової стійкості зроблено висновок про низьку фінансову стійкість підприємств суднобудівної галузі. На основі проведеного аналізу були визначені основні причини погіршення фінансового стану, а саме: відсутність у 2015 році заходів державної підтримки, яка була у 2014 р., конкуренція західних компаній, що змушувало підприємство

закладати низьку рентабельність по контрактах, підвищення цін на матеріали та обладнання і падіння курсу долара.

Аналіз виробничих та фінансових результатів діяльності підприємств галузі привів Л.М. Шаблисту к висновку, що приведені пояснення причин зниження показників фінансової стійкості підприємств не є коректним якщо урахувати позитивну динаміку досліджуваних показників. Приведені Л.М. Шаблистою дані, які характеризують виробничу та фінансову діяльність підприємств галузі в 2015 р. порівняно з 2014 р., свідчать про підвищення фінансових та виробничих показників. Це дає підставу зробити висновок про відсутність прямого зв'язку між фінансовим станом підприємств за показниками фінансової діяльності і фінансовими результатами їх діяльності. Водночас Л.М. Шаблиста не вважає, що такий зв'язок взагалі відсутній, але для забезпечення динамічного розвитку підприємств необхідно провести глибокий аналіз усіх сфер діяльності підприємств галузі і, перш за все, визначити комплексну оцінку фінансового стану та побудувати оцінку фінансової стійкості з урахуванням динаміки оцінки фінансового стану. Тобто вихід із суперечливої ситуації, що склалася при оцінці фінансового стану підприємств, багато дослідників бачать у застосуванні комплексного інтегрального показника фінансового стану, для якого можна прослідити його динаміку у часі, яка буде свідчити про стійкість фінансового стану підприємств.

Як вважає Л.М. Шаблиста і багато інших вчених, для встановлення типу стійкості фінансового стану підприємства слід регулярно проводити його діагностику (експрес-аналіз) по невеликій кількості найбільш значимих фінансових показників. Ці показники повинні задовольняти наступним умовам: 1) бути несуперечливими і давати цілісну картину фінансового стану підприємства; 2) мати однакову направленість, тобто позитивну кореляцію (зростання обох коефіцієнтів означає поліпшення фінансового стану); 3) розраховуватися лише за даними бухгалтерської звітності підприємства за стандартними алгоритмами. Л.М. Шаблиста також вважає, що відмінними рисами такого експрес-аналізу є: невисока трудомісткість, швидкість і зрозуміла інтерпретація одержаних результатів, які включають динаміку вибраних показників. Тобто для оцінки

METHODS OF IMPROVING THE ECONOMY, TOURISM AND MANAGEMENT

стійкості фінансового стану підприємства необхідно враховувати динаміку тих показників, які використовувалися для оцінки самого фінансового стану.

Таким чином, для проведення експрес-аналізу фінансового стану підприємства і його стійкості, необхідно використати такі показники, що характеризують не тільки фінансові результати діяльності підприємства але і динаміку його розвитку. В [51] пропонується для цього перелік показників представлений в таблиці 1.

Таблиця 1.

Оціночні показники фінансового стану підприємства та його стійкості

Назва показника	Методика розрахунку	Оцінка показника		
		За нормативом	За еталоном	За динамікою
1.Рентабельність власного капіталу	фінансовий результат діяльності до оподаткування/власний кап.	0,2	показники кращих підприємств	«плюс», «мінус»
2. Рентабельність всієї діяльності, %	чистий прибуток / витрати всієї діяльності	0,2	— —	— —
3. Рентабельність продажів, %	чистий доход / валовий прибуток	0,2	— —	— —
4. Коефіцієнт автономності	власний капітал / актив балансу	> 0,5	— —	— —
5. Коефіцієнт забезпечення власним капіталом	власний капітал – необоротні активи / оборотні активи	> 0,1	— —	— —
6. Коефіцієнт маневреності власного капіталу	оборотні активи – поточні зобов'язання / власний капітал	> 0,5	— —	— —
7. Коефіцієнт інтенсивності обороту авансового капіталу	чистий доход / активи балансу	> 0,5	— —	— —
8. Коефіцієнт поточної ліквідності	оборотні активи – витрати майбутніх періодів / поточні зобов'язання	> 1	— —	— —

При визначенні системи показників для оцінки фінансового стану в роботі [51] виходили з того, що функціонування будь-якого підприємства в ринкових умовах є отримання прибутку. За рахунок прибутку підприємство не лише розраховується за своїми зобов'язаннями перед бюджетом, банками, страховими компаніями й іншими підприємствами, але й інвестує кошти в капітальні затрати. При цьому для досягнення й підтримки стійкості фінансового стану важлива не лише абсолютна величина прибутку, але й його рівень відносно вкладеного капіталу, обсягу всіх

затрат у господарську діяльність та обсягу продажів. Останній показник характеризує ефективність управління підприємством, тобто його менеджмент.

Усі інші фінансові коефіцієнти, що пропонуються для оцінки фінансового стану підприємства, характеризують фактори, що забезпечують прибутковість (рентабельність) підприємства.

Особливу проблему при оцінці фінансового стану підприємства являє собою вибір і обґрунтування критеріїв оцінки отриманих фактичних показників. Можливі різні підходи до вибору таких критеріїв: за нормативами, еталонами, та динамікою (див. таблицю 1). Разом з [51] вважаємо, що найбільш зваженим є комплексний підхід, який дозволяє оцінити як фінансовий стан, так і фінансову стійкість: за динамікою та нормативним значенням фінансових коефіцієнтів, вибраних для експрес-діагностики фінансового стану підприємства. Але на відміну від [51], вважаємо, що для оцінки саме стійкості фінансового стану і використання оцінок для управлінських рішень більш зручним є консолідована оцінка фінансового стану у вигляді неперервного комплексного показника, який створюється за допомогою математичної моделі на базі тих самих фінансових показників.

Застосування динаміки вибраної системи показників для оцінки стійкості фінансового стану призводить до нових градацій рівня його стійкості. Так в [51] автор вважає доцільним виділити чотири варіанти типів стійкості фінансового стану:

1). Абсолютна стійкість – приріст всіх фінансових коефіцієнтів та їх відповідність нормативним значенням.

2). Нормальна стійкість – приріст всіх фінансових коефіцієнтів та їх наближення до нормативних значень.

3). Нестабільний фінансовий стан – різнонаправлена динаміка фінансових коефіцієнтів та їх значне відставання від нормативних значень.

4). Кризовий фінансовий стан – зниження всіх фінансових коефіцієнтів та їх значне відставання від нормативних значень.

Як видно з проведеного вище аналізу робіт вітчизняних та закордонних вчених, сучасною тенденцією оцінки стійкості фінансового стану підприємства є одночасне врахування оцінки фінансового стану й динаміки фінансових показників.

Проведений аналіз методів оцінки стійкості фінансового стану підприємства з одночасним врахуванням оцінки фінансового стану й динаміки фінансових показників висвітлює проблеми, які потребують дослідження. Перш за все, це проблема оцінки фінансового стану підприємства. Більшість вчених згодна, що оцінки фінансового стану повинна бути комплексною, але суттєво розрізняються погляди на те, як враховувати саме комплексність в оцінці фінансового стану. Багато вчених пропонують для цього евристичне урахування значень великої групи фінансових показників і дослідження динаміки цих показників у часі, як це здійснено в [51, с. 3]. При цьому оцінка фінансового стану проводиться на якісному рівні з трьома рівнями: «стабільний», «нестабільний» і «кризовий». Назви перших двох рівнів не відображають насправді саме фінансовий стан і більш підходять до градації динаміки фінансового стану. Оскільки «стабільність» є характеристика постійності, то «стабільний» фінансовий стан може бути як задовільним, так і поганим. Крім того, «нестабільний» фінансовий стан по змісту самого слова – це такий випадок, коли фінансова ситуація або поліпшується, або погіршується. Але, тим не менш, ця оцінка приписується тільки тій ситуації, коли фінансовий стан поганий. Така невідповідність якісних рівнів їх назвам ускладнює побудову змістовно-обґрунтованої системи рівнів стійкості фінансового стану. Тому приведена вище система рівнів стійкості фінансового стану, яка розроблена в [51], потребує пояснення до кожного рівня, яке, по суті, являє собою перевизначення. Це дуже незручно і така ситуація ускладнює застосування описаної методики в процесі прийняття управлінських рішень.

Головним недоліком розробленої в [51] системи рівнів стійкості фінансового стану, однак, є не нелогічність назв ступенів стійкості, а те, що означення самих ступенів базується на тому, одночасно, чи ні, змінюються виділені показники. Якщо розглянути наведені в таблиці 1 показники, то можна побачити, що практично всі з них можуть змінюватися в різні сторони в процесі життєдіяльності підприємства незалежно від стійкості його фінансового стану. Дійсно, в процесі взаємовідношень з іншими підприємствами постійно змінюється обсяг дебіторської та кредиторської заборгованості, вартість енергоносіїв, оборотність капіталу, структура активів тощо.

Це призведе до того, що практично всі показники виділеної в таблиці 1 системи можуть відчувати випадкові коливання. Хороший приклад значних коливань рентабельності промислових підприємств Херсонської області за три роки (2017, 2018, 2019) приведено в [54, 55]. Зважаючи на важливість цього аспекту для фінансової стійкості та побудови системи градацій її рівня, наведемо динаміку одного показнику, а саме операційної діяльності, промислових підприємств Херсонської області за три роки [54] (дивись таблиця 2).

З приведеної таблиці 2 видно наскільки значно змінюються показники фінансової і ділової активності підприємств практично всіх галузей Херсонської області. Слід звернути увагу на характер змін: для більшості галузей він має схожість зі змінами випадкової величини – тобто мають місце різкі зміни в різні сторони від періоду до періоду. В деяких випадках спостерігаються зміни в одну і ту ж сторону, однак теж дуже нерівномірні. Це свідчить про значний вплив випадкових факторів на показники фінансової і ділової активності підприємств. Оскільки дані таблиці 2 є усередненими по досить великій кількості підприємств кожної галузі, то їх коливання значно менші ніж коливання показників окремих підприємств.

Це підтверджує висновки проведених досліджень коректності означень ступенів градацій фінансової стійкості підприємств, приведених в [51]: присутність випадкової складової в значеннях фінансових показників призводить до частково різнонаправлених змін динаміки практично всіх показників використаних в [51], що призводить до неможливості здійснення ситуацій «абсолютної стійкості» та «нормальної стійкості», які потребують одночасного збільшення всіх показників приведених в таблиці 1.

Таблиця 2.

Рівень рентабельності операційної діяльності промислових підприємств
Херсонської області

Вид економічної діяльності	2017	2018	Відхилення	2019	Відхилення (+, -)
Всього (%)	2,5	2,0	- 0,5	2,9	+ 0,9
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	14,3	9,8	- 4,5	22,3	+ 12,5
Рибальство, рибництво	- 4,8	1,5	+ 6,3	3,3	+ 1,8

Продовження таблиці 2

Промисловість	0,2	- 0,3	- 0,5	0,2	+ 0,5
Будівництво	2,0	2,3	+ 0,3	3,3	+ 1,0
Торгівля	4,0	47,9	+ 43,9	6,2	- 41,7
Діяльність готелів та ресторанів	- 0,9	0,9	+ 1,8	- 1,7	- 2,6
Діяльність транспорту та зв'язку	- 0,3	0,1	+ 0,4	- 0,9	- 1,0
Фінансова діяльність	28,7	8,7	- 20,0	36,3	+ 27,6
Операції з нерухомим майном	1,8	- 0,7	- 2,5	-13,8	- 13,1
Державне управління	12,5	13,6	+ 1,1	-	-
Освіта	14,6	2,8	- 11,8	- 1,6	- 4,4
Надання комунальних послуг	3,5	5,3	+ 1,8	- 1,9	-7,2

Дійсно, це б означало, що любе підприємство за приведеною класифікацією слід було б віднести до «нестабільного». Крім того, не всі показники таблиці \1 обов'язково повинні зростати при поліпшенні фінансового стану підприємства. Коливання, наприклад, поточної ліквідності не призводить до негативних наслідків, якщо вона не становиться суттєво менше нормативного значення. Тобто проблема стійкості фінансового стану пов'язана не з тим одночасно, чи ні змінюються показники у часі, а з тим, яка тенденція цих змін має місце впродовж досліджуваного періоду. Це по перше, а по друге – часовий аналіз динаміки восьми показників покаже, безумовно, тенденцію часових змін кожного з них, але далеко не всі з них мають однаковий вплив на фінансову стійкість. Тому, для визначення рівня фінансової стійкості необхідно проводити подальший аналіз трендів кожного показника і рівня їх впливовості на стійкість фінансового стану в кожному окремому випадку. Тобто якщо дотримуватися методики використання групи показників, які характеризують фінансовий стан підприємства, замість одного консолідованого показника, то приведеної вище класифікації рівнів фінансової стійкості, розробленої в [51], необхідно додати якийсь механізм урахування ступені узгодженості росту або спаду вибраних показників замість вимоги їх спільного росту або спаду, тому що ніколи, як показує практика, використані в [51] фінансові показники не змінюються одночасно. Далі, таку градацію, як «нестійкий фінансовий стан», яка заснована на констатації різнонаправленості динаміки показників, необхідно взагалі переробити. Дійсно, якщо, наприклад, коефіцієнт поточної ліквідності знизився за досліджуваний період з 1,6 до 1,3, а інші показники не зменшилися, то це не означає, що підприємство погіршило свій

фінансовий стан і фінансову стійкість за досліджуваний період слід вважати «нестійкою» за класифікацією Л.В. Шаблини [51].

Вважаємо, що виявлена ситуація некоректності визначення ступенів градації фінансової стійкості підприємства приведеної в [51] пов'язана з наступними причинами:

- неврахування наявності випадкової складової в спостережених значеннях фінансових показників;
- застосування групи фінансових показників для оцінки фінансового стану підприємства.

Дійсно, як показує практика економічних досліджень динаміки економічних показників діяльності підприємства, часові зміни показників виявляють явні ознаки випадкового впливу як ендогенного, так і екзогенного характеру на функціонування підприємства. Цей вплив має повсюдний характер завдяки тому, що результати економічної діяльності залежать від дуже багатьох факторів як внутрішніх, так і зовнішніх. Частина цих факторів відома і їх вплив може бути передбаченим, але, в основному, на якісному рівні. Інша частина факторів впливу на показники діяльності підприємства взагалі не відома. Візьмемо, наприклад, перший показник системи фінансових показників розробленої в [51] – а саме рентабельність власного капіталу, яка визначається як відношення фінансових результатів діяльності до оподаткування до величини власного капіталу (таблиця 1). З математичної точки зору рентабельність власного капіталу прямо пропорційна фінансовому результату діяльності до оподаткування за досліджуваний період і обернено пропорційна середньої величині власного капіталу за тій ж період. Це зрозуміло з економічної точки зору, але тільки в тому випадку, коли за досліджуваний період власний капітал не змінюється. Ця умова може не виповнюватися навіть у тому випадку, коли фінансові дані спостерігаються через найменший можливий період – один місяць (місячний звіт). Як правило, однак, дані спостерігаються через квартал або рік. За такий термін спостереження фінансово-господарська ситуація на підприємстві, як правило, значно змінюється. Що стосується, наприклад, фінансового результату діяльності до оподаткування, то його величина визначається перш за все валовим доходом, який залежить від попиту на товар, котрий, у свою чергу, залежить від

багатьох факторів, таких як конкурентоспроможність товару, насиченість ринку даним товаром, купівельна здатність населення, які також залежать від великого числа інших факторів, як економічних так і політичних. В такій ситуації зменшення фінансового результату діяльності до оподаткування за один період спостереження може бути викликаним тимчасовим падінням купівельної здатності населення, або тимчасовою пересиченістю ринку, або деякими політичними колізіями.

Тобто як чисельник, так і знаменник відношення, яке визначає рентабельність власного капіталу, можуть піддаватися випадковим коливанням. З математичної точки зору мінливість відношення двох випадкових величин суттєво більша ніж мінливість кожної з них. Тому мінливість відносних фінансових показників набагато більша ніж мінливість абсолютних фінансових показників і цей факт обов'язково повинен бути врахованим при аналізі фінансової стійкості підприємства.

С формальної точки зору зменшення фінансового результату діяльності до оподаткування навіть за один період погіршує фінансовий стан підприємства в спостереженому періоді. Але якщо причини цього випадкові і визначаються цілком зовнішніми факторами, такими як приведені вище, наприклад, то зменшення рентабельності власного капіталу в спостереженому періоді не обов'язково повинно стимулювати якісь компенсаційні управлінські рішення для поліпшення фінансової стійкості підприємства.

Якщо, однак, та ж рентабельність власного капіталу виявляє тенденцію до зниження у протязі декількох періодів, незважаючи на випадкові коливання від періоду до періоду, то це вже дає підставу до аналізу ефективності функціонування підприємства і використання фінансових ресурсів, а також до аналізу ринку та конкурентоспроможності продукції, що випускається. В цьому випадку слід вважати, що стійкість фінансового стану погіршується у часі і необхідно приймати відповідні компенсаційні управлінські рішення для поліпшення фінансової стійкості підприємства. Такі ж самі міркування стосуються всіх інших показників наведеної у таблиці 1 системи.

З проведеного вище аналізу випливають наступні висновки:

1). стійкість фінансового стану в досліджуваному періоді не може визначатися за фінансовими показниками саме того періоду, який досліджується – необхідно враховувати декілька попередніх періодів;

2). для будь-якої системи показників, яка використовується для оцінки фінансового стану підприємства, не виконується випадок одночасного зростання або падіння показників, що не дозволяє використати критерій одночасності динаміки для означення градацій рівня фінансової стійкості підприємства.

Що стосується першого висновку, то слід відмітити, що наявність випадкової складової в динаміці економічних і, зокрема, фінансових, показників спостерігається практично у всіх дослідженнях. Тобто випадкові коливання значень фінансових показників від періоду до періоду спостерігаються практично завжди і розрізняються тільки розмахом варіації (дисперсією) і тенденцією середньої зміни у часі (трендом).

Розмах варіації часових змін фінансових показників залежить як від стабільності функціонування самого підприємства, так і від стабільності функціонування його партнерів, конкурентів і державних інститутів. Для визначення рівня фінансової стабільності саме підприємства необхідно побудувати тренд зміни вибраної системи показників у часі. Якщо залежність середнього значення деякого показника зростаюча або стала (неспадний тренд), то цей показник, скоріш за все, позитивно впливає на стійкість фінансового стану підприємства. Якщо, однак, ця умова не виконується і ми спостерігаємо спадний тренд певного фінансового показника, то це свідчить про можливі проблеми функціонування підприємства і можливий негативний його вплив на фінансову стійкість.

Як вже було підкреслено вище, підвищення або зменшення окремого фінансового показника за один досліджуваний період часу не завжди свідчить про зміну фінансового стану підприємства та його нестійкість. Добре відомим прикладом може служити коефіцієнт поточної ліквідності, якщо він не знижується до критичного значення. Те ж саме стосується і усіх коефіцієнтів рентабельності, оскільки фінансові результати функціонування підприємства залежать від дуже багатьох причин, як внутрішніх, так і зовнішніх. Це означає, що в кожному окремому випадку необхідно аналізувати причини зміни кожного показника базової системи протягом досліджуваного періоду для того, щоб можна було оцінити вплив зміни

кожного показника на фінансовий стан підприємства по даним одного періоду. Більш того, величину впливу зміни кожного показника на фінансовий стан підприємства необхідно оцінити на кількісному рівні, для чого необхідно знати, або визначити апіорі, ваги кожного показника базової системи показників, яка використовується для оцінки фінансового стану підприємства та його стійкості.

Таким чином, проведений аналіз існуючих методів оцінки фінансової стійкості підприємства на основі групи показників базової системи показує неможливість коректного оцінювання фінансової стійкості тільки за фактом одночасного зростання або спаду вибраних показників, незважаючи на те, яка базова система використовується. Це твердження пояснюється тим, що всі економічні і, зокрема, фінансові показники зазнають впливу великого числа випадкових факторів. Тому неможливо вибрати таку базову систему показників, які б одночасно збільшувалися за період при покращенні фінансової стійкості підприємства або одночасно зменшувалися при погіршенні його фінансової стійкості. Це означає, що при використанні системи показників для оцінки стійкості фінансового стану підприємства некоректно створювати градації рівня стійкості фінансового стану за припущенням одночасної зміни всіх показників базової системи, як це пропонується в роботі [51].

З іншого боку, безумовно, можливо оцінювати стійкість фінансового стану підприємства по групі обґрунтовано вибраної системи показників, як це пропонують багато вчених [53]. Але, як правильно показано в роботах академіка Л.М. Шаблисти, оцінювати стійкість фінансового стану підприємства неможливо тільки по одному досліджуваному періоду. Необхідно розглядати декілька періодів для врахування динаміки показників у часі [51].

Аналіз методів оцінки стійкості фінансового стану підприємства по групі показників, проведений в даній роботі, показав, що використання групи показників для оцінки фінансового стану і його стійкості замість одного комплексного або інтегрального показника ускладнює побудову градацій рівня фінансової стійкості підприємства як на якісному, так і на кількісному рівні. Нemoжливiсть одночасної зміни показників будь-якої базової системи завдяки присутності випадкової складової у будь-якому показнику виключає можливість побудувати систему

градацій рівня стійкість фінансового стану підприємства на базі припущення про одночасне зростання всіх показників базової системи (абсолютна або нормальна стійкість фінансового стану [51]) або про їх різнонаправлені зміни (нестійкий фінансовий стан [51]). Дійсно, як показує проведений аналіз, присутність випадкової складової будь-якого показника базової системи приведе к тому, що практично всі підприємства матимуть нестійкий фінансовий стан згідно з класифікацією, запропонованою Л.М. Шаблистою.

Одним з виходів з цієї ситуації, на нашу думку, є удосконалення побудови системи градації рівнів стійкості фінансового стану підприємства за допомогою використання часових трендів базової системи показників і розробки системи вагових коефіцієнтів для вибраної базової системи, якщо використати систему показників для оцінки фінансового стану та його стійкості замість одного комплексного показника рівня фінансового стану та його динаміки. Використання трендів і системи вагових коефіцієнтів для вибраної базової системи показників безумовно підвищить достовірність евристичної оцінки стійкості фінансового стану підприємства. Однак, для прийняття своєчасних управлінських рішень незручно мати оцінку стійкості фінансового стану підприємства у вигляді десятка показників навіть з ваговими коефіцієнтами. Така оцінка, безумовно, дає уявлення про стійкість фінансового стану підприємства, але не дає можливості порівняти стійкість фінансового стану у поточному періоді зі стійкістю фінансового стану у попередньому періоді та зі стійкістю фінансового стану інших підприємств, перш за все - конкурентів. Взагалі кажучи, при створенні відповідної системи градацій рівня фінансового стану такий метод дозволяє отримати консолідовану оцінку як фінансового стану, так і його стійкості. Але саме створенні відповідної системи градацій рівня фінансового стану з необхідністю приводить до комплексної оцінки фінансового стану, яка відображає рівень фінансового стану у вигляді одного числа на відповідній шкалі. Використання кількісної-якісної шкали типу «шкали Харрінгтона» [56] дозволяє отримати не тільки рівень фінансового стану у числовому вигляді, але і його якісний рівень у наочному представленні. Дослідження динаміки комплексної оцінки фінансового стану підприємства дозволяє оцінити стійкість його фінансового стану і побудувати систему градацій рівня стійкості

фінансового стану підприємства. З використанням консолідованої оцінки фінансового стану у вигляді комплексної або інтегральної оцінки якісні градації стійкості фінансового стану підприємства виглядають, на нашу думку, наступним чином, якщо використати загальноживану термінологію – «стабільний», «нестабільний» та «кризовий», для градацій рівня фінансового стану підприємства (ФС – фінансовий стан):

- 1) позитивно стійкий ФС («стабільний» ФС з позитивною динамікою комплексного показника);
- 2) стабільно стійкий ФС («стабільний» ФС зі сталим значенням комплексного показника);
- 3) позитивно нестійкий ФС («нестабільний» ФС з позитивною динамікою комплексного показника);
- 4) негативно нестійкий ФС («нестабільний» ФС з негативною динамікою комплексного показника);
- 5) позитивно кризовий ФС («кризовий» ФС з позитивною динамікою комплексного показника);
- 6) стабільно кризовий ФС («кризовий» ФС зі сталою динамікою комплексного показника);
- 7) негативно кризовий ФС («кризовий» ФС з негативною динамікою комплексного показника).

Таким чином, проведений вище аналіз методів оцінки рівня фінансового стану підприємства і рівня його фінансової стійкості показав, що ці дві оцінки повинні бути пов'язані між собою, оскільки фінансова стійкість повинна визначатися як рівнем фінансового стану підприємства, так і його динамікою.

Співвіднести рівень фінансового стану підприємства і рівень його фінансової стійкості найбільш зручно в тому випадку, коли оцінка фінансового стану визначена у консолідованому вигляді і має числове значення. З існуючих методів оцінки фінансового стану підприємства таким вимогам задовольняє тільки комплексна або інтегральна оцінка, числове значення якої і відображає рівень фінансового стану підприємства. Слід, однак, зауважити, що основною метою знаходження комплексної оцінки фінансового стану підприємства, а також рівня його фінансової

стійкості, є використання цих показників для прийняття відповідних управлінських рішень. Для цього менеджер повинен знати як то число, яке представляє собою комплексну оцінку фінансового стану підприємства, співвідноситься з якісною градацією фінансового стану. Крім того, консолідована комплексна оцінка фінансового стану підприємства, яка представлена у вигляді числа, повинна бути нормованою за певним правилом для того, щоб можна було порівнювати рівень фінансового стану досліджуваного підприємства з підприємствами-конкурентами. Як показали дослідження багатьох вчених, найбільш зручною для цих цілей є кількісно-якісна шкала Харрінгтона [56].

Необхідність використання шкали Харрінгтона для побудови консолідованої комплексної оцінки фінансового стану підприємства призводить до необхідності нормування її числового значення таким чином, щоб вона змінювалося в одних і тих же межах для будь-якого підприємства. Саме це дає можливість порівняння рівнів фінансового стану досліджуваного підприємства та підприємств-конкурентів.

Що стосується оцінки рівня фінансової стійкості підприємства, то використання консолідованої комплексної оцінки фінансового стану дозволяє застосувати економіко-математичні методи для визначення тренду оцінки фінансового стану і використати розроблену вище якісну шкалу рівнів фінансової стійкості.

Консолідована комплексна оцінка фінансового стану підприємства дозволяє не тільки оцінити стійкість його фінансового стану, але й вирішити проблему прогнозування оцінки фінансового стану на наступний період за допомогою економіко-математичних методів. Дійсно, якщо фінансовий стан підприємства відображається у вигляді числа, то задача прогнозування рівня фінансового стану зводиться до математичної задачі прогнозування часових рядів, що дає можливість застосування низки добре розроблених методів.

Визначити консолідовану комплексну оцінку фінансового стану підприємства у вигляді числа можливо, як показано вище, двома основними методами: евристичним та формальним.

Евристичний метод побудови консолідованої комплексної оцінки фінансового стану підприємства використовує експертні оцінки рівня фінансового стану, що

призводить до значного ступеню дискретизації комплексної оцінки, що, в свою чергу, призводить до значних і не прогнозованих помилок при прогнозуванні консолідованої оцінки на наступний період. Це є основним недоліком евристичного методу побудови комплексної оцінки фінансового стану, який заважає його коректному використанню як в системах підтримки прийняття рішень, так і для аналізу і прогнозу ефективності функціонування підприємства його управлінськими підрозділами.

Формальний метод побудови консолідованої комплексної оцінки фінансового стану підприємства використовує економіко-математичну модель, яка зв'язує неперервним чином значення фінансових показників зі значенням комплексної оцінки. При цьому досягається неперервність самої комплексної оцінки фінансового стану підприємства, що дозволяє обчислити як помилку оцінки, так і помилку прогнозування – тобто вирішити основну задачу інференції і зробити метод здатним до коректного застосування в процесах управління підприємством.